

SUN'IY INTELLEKTNING HUQUQIY TARTIBGA SOLINISHI: O'ZBEKISTON UCHUN XALQARO TAJRIBA TAHLILI

Oybek Mutalov

mutalovoybek0000@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tezis sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarini huquqiy tartibga solish bo'yicha xalqaro tajribani chuqur tahlil qiladi va O'zbekiston uchun tegishli tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qiladi. Yevropa Ittifoqi, AQSh va Xitoyning SI sohasidagi qonunchilik tajribasi batafsil o'rganildi. Tadqiqot natijasida SI tizimlarini xavf darajasiga ko'ra tasniflash, etik me'yorlarni belgilash, xavfsizlikni ta'minlash va intellektual mulk huquqlarini himoya qilish kabi global tendensiyalar aniqlandi. O'zbekiston uchun SI bo'yicha milliy strategiya ishlab chiqish, maxsus qonun qabul qilish, institutsional tizim yaratish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha batafsil tavsiyalar berildi. Xulosa qismida O'zbekistonda SI sohasini rivojlantirish va uni huquqiy tartibga solishning istiqbolli yo'nalishlari belgilandi, shuningdek, bu jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatildi.

KALIT SO'ZLAR

intellekt, huquqiy tartibga solish, xalqaro tajriba, O'zbekiston, qonunchilik, etika, xavfsizlik, intellektual mulk.

Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi va keng qo'llanilishi bu sohani huquqiy tartibga solish zaruratini keltirib chiqarmoqda. SI tizimlari tibbiyot, ta'lim, moliya, transport va boshqa ko'plab sohalarda qo'llanilmoqda, bu esa ularning jamiyat hayotiga ta'sirini oshirmoqda. Bunday sharoitda SI ni huquqiy tartibga solish masalasi global miqyosda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston uchun SI ni huquqiy tartibga solishning samarali tizimini yaratish muhim vazifa hisoblanadi. Bu borada xalqaro tajribani o'rganish va tahlil qilish alohida ahamiyatga ega. Ushbu tezisning maqsadi xalqaro tajribani o'rganish asosida O'zbekiston uchun SI ni huquqiy tartibga solish bo'yicha batafsil tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalanildi:

- Qiyosiy-huquqiy tahlil: Turli mamlakatlarning SI sohasidagi qonunchiligi va amaliyotini taqqoslash uchun qo'llanildi.
- Tizimli tahlil: SI ni huquqiy tartibga solish tizimini yaxlit hodisa sifatida o'rganish uchun foydalanildi.
- Kontentanaliz: Xalqaro va milliy huquqiy hujjatlarni o'rganish uchun qo'llanildi.
- Prognozlash: O'zbekistonda SI ni huquqiy tartibga solishning istiqbollari belgilash uchun foydalanildi.

Tadqiqot doirasida Yevropa Ittifoqi, AQSh va Xitoyning SI sohasidagi qonunchiligi va amaliyoti batafsil o'rganildi.

Xalqaro tajriba tahlili. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi va keng qo'llanilishi bu sohani huquqiy tartibga solish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada SI ni huquqiy tartibga solish bo'yicha xalqaro tajriba tahlil qilinadi va O'zbekiston uchun tegishli tavsiyalar ishlab chiqiladi. Yevropa Ittifoqi (YI) tajribasi alohida e'tiborga molik. 2021-yilda YI "Artificial Intelligence Act" loyihasini taqdim etdi. Ushbu hujjat SI tizimlarini xavf darajasiga ko'ra tasniflaydi: maqbul bo'lmagan xavf (taqiqlangan SI tizimlari), yuqori xavf, cheklangan xavf va minimal xavf. Yuqori xavfli SI tizimlariga qat'iy talablar qo'yiladi, jumladan xavflarni boshqarish tizimini joriy etish, ma'lumotlar sifatini ta'minlash, texnik hujjatlarni yuritish, axborotni qayd etish, inson nazoratini ta'minlash hamda aniqlik, xavfsizlik va diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslikni ta'minlash. Shuningdek, YI SI sohasida boshqaruv tizimini

yaratishni, jumladan milliy vakolatli organlarni tashkil etish, Yevropa SI Kengashini tuzish va SI tizimlari reestrini yaratishni nazarda tutadi.

AQShda SI ni tartibga solish bo'yicha yagona federal qonun mavjud emas, biroq bir qator muhim hujjatlar qabul qilingan. "AI in Government Act" (2019) davlat boshqaruvida SI dan foydalanish masalalarini tartibga soladi va federal agentliklarda SI bo'yicha mutaxassislar lavozimini joriy etadi. "American AI Initiative" (2019) esa SI sohasida AQSh yetakchiligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, SI tadqiqotlari va ishlanmalariga investitsiyalarni rag'batlantiradi. Shuningdek, shtat darajasida ham bir qator qonunlar qabul qilingan, masalan, Kaliforniya shtati "Bot Disclosure Law" (2018) va Illinoys shtati "Artificial Intelligence Video Interview Act" (2019).

Xitoy SI sohasida bir qator muhim hujjatlarni qabul qilgan. "Next Generation Artificial Intelligence Development Plan" (2017) 2030-yilgacha SI sohasida dunyoda yetakchi o'rinni egallashni maqsad qiladi va SI sohasidagi huquqiy va etik me'yorlarni ishlab chiqishni nazarda tutadi. "Governance Principles for the New Generation Artificial Intelligence" (2019) SI tizimlarini ishlab chiqish va qo'llashda rioya qilinishi lozim bo'lgan etik prinsiplarni belgilaydi. "Regulations on the Management of Algorithmic Recommendations for Internet Information Services" (2022) esa internet platformalarida qo'llaniladigan SI algoritmlarini tartibga soladi.

Xalqaro tajribani tahlil qilish natijasida quyidagi asosiy tendensiyalar va muammolar aniqlandi:

- SI tizimlarini xavf darajasiga qarab tasniflash va tartibga solish;
- SI ning etik jihatlari va inson huquqlarini himoya qilish masalalariga e'tibor qaratish;
- SI sohasida shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlash;
- SI tizimlarining xavfsizligi va ishonchliligini ta'minlash;
- SI sohasida intellektual mulk huquqlarini himoya qilish.

O'zbekiston uchun sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Sun'iy intellekt bo'yicha milliy strategiya ishlab chiqish va qabul qilish. Bu strategiya SI sohasida ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish, SI texnologiyalarini iqtisodiyotning turli sohalarida joriy etish, kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, huquqiy tartibga solish

tizimini shakllantirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishni o'z ichiga olishi kerak.

2. "Sun'iy intellekt to'g'risida"gi qonunni qabul qilish. Bu qonun SI tushunchasi va uning huquqiy maqomini belgilash, SI tizimlarini tasniflash va xavf darajasini baholash mexanizmini yaratish, foydalanish shartlari va cheklovlarni belgilash, ishlab chiqaruvchilar va foydalanuvchilarning huquq va majburiyatlarini aniqlash, sertifikatlash tartibini o'rnatish hamda davlat nazorati mexanizmlarini belgilashi lozim.

3. SI sohasida etika kodeksini ishlab chiqish. Bu kodeks SI tizimlarini ishlab chiqish va qo'llashda rioya qilinishi lozim bo'lgan etik prinsiplarni belgilash, shaffoflik va adolatlilikni ta'minlash, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va maxfiylikni saqlash talablarini o'z ichiga olishi kerak.

4. SI bo'yicha milliy nazorat organini tashkil etish. Bu organ SI tizimlarini sertifikatlash va nazorat qilish, qonunchilik ijrosini ta'minlash hamda SI bilan bog'liq nizolarni hal etish mexanizmlarini yaratish vazifalarini bajarishi lozim.

5. SI sohasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish. Bu xalqaro tashkilotlar va ilg'or mamlakatlar bilan tajriba almashish, xalqaro standartlarni o'zlashtirish va SI texnologiyalari transferini yo'lga qo'yishni o'z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda SI ni huquqiy tartibga solish tizimini shakllantirish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, davlat organlari, xususiy sektor va ilmiy hamjamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab etadi. Kelajakda SI ning alohida yo'nalishlari uchun maxsus huquqiy me'yorlar ishlab chiqish zarurati paydo bo'lishi mumkin. Shuningdek, SI texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq yangi huquqiy muammolar yuzaga kelishi mumkin. O'zbekistonda SI sohasini huquqiy tartibga solish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asosiy qiyinchiliklar qatorida malakali mutaxassislarning yetishmasligi, zarur texnik infratuzilmaning mavjud emasligi va xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka moslashtirish murakkabligi kabi masalalar mavjud. Bu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun yuridik kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, texnik infratuzilmani yaratish bo'yicha davlat dasturini ishlab chiqish va xalqaro ekspertlarni jalb qilgan holda

qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha ishchi guruh tuzish tavsiya etiladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, O'zbekistonda sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish tizimini shakllantirish - bu uzoq muddatli va murakkab jarayon bo'lib, u doimiy monitoring, tahlil va takomillashtirishni talab qiladi. Bu jarayonda muvaffaqiyatga erishish uchun quyidagi jihatlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

1. Moslashuvchanlik va innovatsiyaga ochiqlik: SI texnologiyalari juda tez rivojlanmoqda, shuning uchun huquqiy baza ham bu o'zgarishlarga tezkor moslasha oladigan bo'lishi kerak. Qonunchilik tizimi innovatsiyalarni to'xtatib qo'ymasligi, balki ularni rag'batlantirishi lozim.
2. Balansni saqlash: Bir tomondan, SI tizimlarining xavfsizligi va ishonchliligini ta'minlash, ikkinchi tomondan esa, ularning rivojlanishiga to'sqinlik qilmaslik o'rtasida muvozanatni topish muhim.
3. Xalqaro hamkorlik: SI global texnologiya bo'lgani uchun, uni tartibga solishda ham xalqaro hamkorlikka alohida e'tibor qaratish lozim. O'zbekiston SI bo'yicha xalqaro konvensiyalar va kelishuvlarda faol ishtirok etishi kerak.
4. Jamoatchilik ishtirokini ta'minlash: SI ni huquqiy tartibga solish jarayonida keng jamoatchilik, jumladan, fuqarolik jamiyati institutlari, ilmiy doiralar va biznes vakillarining ishtirokini ta'minlash muhim. Bu jamiyatning barcha qatlamlari manfaatlarini inobatga olish imkonini beradi.
5. Etik me'yorlarga rioya qilish: SI tizimlarini ishlab chiqish va qo'llashda nafaqat huquqiy, balki etik me'yorlarga ham qat'iy rioya qilish lozim. Bu SI ga bo'lgan ishonchni oshirish va uning jamiyat tomonidan qabul qilinishini ta'minlash uchun muhim.
6. Muntazam baholash va qayta ko'rib chiqish: SI sohasidagi qonunchilik va tartibga solish mexanizmlarini muntazam ravishda baholab borish va zarur hollarda qayta ko'rib chiqish lozim. Bu yangi texnologik imkoniyatlar va paydo bo'layotgan muammolarga tezkor javob berish imkonini beradi.
7. Kadrlar tayyorlash: SI sohasida yuqori malakali huquqshunos va texnik mutaxassislarni tayyorlash tizimini yaratish zarur. Bu nafaqat

qonunchilikni ishlab chiqish, balki uni amaliyotda to'g'ri qo'llash uchun ham muhim ahamiyatga ega.

8. Xavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlar himoyasi: SI tizimlarini qo'llashda fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlari xavfsizligini ta'minlash va ularning huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Shunday qilib, O'zbekistonda sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish tizimini shakllantirish - bu nafaqat huquqiy, balki texnologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarni ham qamrab oladigan kompleks vazifadir. Bu jarayonda xalqaro tajribani chuqur o'rganish va milliy xususiyatlarni inobatga olish, shuningdek, keng jamoatchilik ishtirokini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv O'zbekistonda SI texnologiyalarining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi va mamlakatni global raqamli iqtisodiyotda raqobatbardosh mavqega olib chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. European Commission. (2021). Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence. Brussels: European Commission.
2. United States Congress. (2019). Artificial Intelligence in Government Act. Washington, D.C.: U.S. Government Publishing Office.
3. State Council of China. (2017). Next Generation Artificial Intelligence Development Plan. Beijing: State Council of China.
4. Cath, C., Wachter, S., Mittelstadt, B., Taddeo, M., & Floridi, L. (2018). Artificial Intelligence and the 'Good Society': the US, EU, and UK approach. *Science and Engineering Ethics*, 24(2), 505-528.
5. Scherer, M. U. (2016). Regulating artificial intelligence systems: Risks, challenges, competencies, and strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*, 29(2), 353-400.
6. Buiten, M. C. (2019). Towards intelligent regulation of Artificial Intelligence. *European Journal of Risk Regulation*, 10(1), 41-59.
7. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni. (2003). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.

8. Artificial Intelligence Index Report 2021. (2021). Stanford, CA: Stanford University Human-Centered Artificial Intelligence Institute.
9. Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Geyer, C. (2019). Artificial Intelligence and the Public Sector—Applications and Challenges. *International Journal of Public Administration*, 42(7), 596-615.
10. Campolo, A., Sanfilippo, M., Whittaker, M., & Crawford, K. (2017). *AI Now 2017 Report*. New York: AI Now Institute.
11. Gasser, U., & Almeida, V. A. (2017). A layered model for AI governance. *IEEE Internet Computing*, 21(6), 58-62.
12. Smuha, N. A. (2021). From a 'race to AI' to a 'race to AI regulation': regulatory competition for artificial intelligence. *Law, Innovation and Technology*, 13(1), 57-84.
13. Etzioni, A., & Etzioni, O. (2017). Incorporating ethics into artificial intelligence. *The Journal of Ethics*, 21(4), 403-418.
14. Raso, F. A., Hilligoss, H., Krishnamurthy, V., Bavitz, C., & Kim, L. (2018). *Artificial intelligence & human rights: Opportunities & risks*. Berkman Klein Center Research Publication, (2018-6).
15. Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., ... & Vayena, E. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society: opportunities, risks, principles, and recommendations. *Minds and Machines*, 28(4), 689-707.